

Наталія Максимовська

ОСМИСЛЕННЯ МАТЕРИНСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЖІНКИ В ІСТОРІЇ СУСПІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Одним із актуальних напрямів розвитку нашої держави є подолання депопуляційних тенденцій водночас з ефективним вихованням наступних поколінь, що не менше турбує сучасних педагогів. Відтак, актуалізується необхідність підготовки кожної жінки до виконання свого материнського призначення, оскільки беззаперечним є її виховний вплив на дитину від самого народження. Але це повинно відбуватися не за рахунок соціального розвитку нашої сучасності. Суміщення різних соціальних ролей молодого жінкою, гармонійне поєднання підвищення освітнього рівня та професійної самореалізації з плідним материнством становить одне з завдань соціальної педагогіки, оскільки безпосередньо відбувається позитивна соціалізація жінки як матері і як громадянки саме завдяки ефективному соціальному вихованню.

У зв'язку з цим наукові педагогічні праці В. Сухомлинського, А. Макаренка, М. Михалова, М. Пирогова, І. Сікорського, А. Симонович, К. Ушинського та інших є невичерпним джерелом виховних надбань та ідей. Вищевказані проблеми входять до кола наукових інтересів сучасних вчених: І. Кона, В. Кравця, Н. Лавриненко, Г. Лактіонової, А. Малько, Н. Пушкарьової, В. Раміх та інших. Узагальнення історичних фактів, педагогічних тенденцій та досліджень названих вчених становлять підґрунтя для нашої статті щодо аналізу історичних аспектів формування культури материнства.

Аналіз материнського виховання жінки (під яким ми розуміємо свідомий вплив матері на створення умов для виховання дитини) за різних епох в історико-педагогічних джерелах сприятиме усвідомленню сучасних соціально-педагогічних процесів у цій сфері. Тому метою статті є дослідження тенденцій в історичній педагогічній думці стосовно соціального розвитку жінки поряд з виконанням материнського призначення. Це уможливить створення підґрунтя для розгляду культури материнства, систематизує дослідження цього явища, вкаже на можливі перспективи гармонізації індивідуального та соціального розвитку українського жіноцтва, сприятиме формуванню позитивного педагогічного потенціалу нашої сучасності.

Традиційно вважалося, що як тільки первісна людина почала усвідомлювати сама себе,

стало зрозуміло, що людство поділено на дві різні статі і завдяки спроможності однієї з них до виношування та народження дитини, людський рід не завершує своє існування. У суспільних уявленнях народжування дитини виявилось тією причиною, яка зумовила тенденцію до залежності жінки від чоловіка, сімейних обмежень. Така ситуація, з одного боку, гальмувала процес її соціального розвитку, з іншого, виступала поштовхом до виникнення протиріч, що згодом виступили рушійною силою у процесі формування жінки як соціальної особи. Оскільки материнство було й залишається гарантом морального розвитку людини за будь-яких часів, то якісний вплив жінки-матері на зростаюче покоління не в останню чергу залежить від її соціального становища. Протиставлення призводить до роз'єднання індивідуальної та соціальної складових розвитку особистості жінки, однак доцільним є не відокремлення одне від одного, а намагання гармонізувати та поєднати соціальний розвиток жінки та розвиток жінки як матері. Різноманітні трансформації педагогічних думок від визнання суто біологічної ролі жінки, яка тільки народжує дітей, до високого соціального статусу матері та актуалізації цінності материнства для суспільства, викликали те, що часто прогресивні ідеї не сприймалися суспільством, але з плином часу вони набували об'єктивної необхідності і мали свою реалізацію у соціумі.

Першою спробою науково обґрунтувати соціальну рівність жінки, поставити її на одну сходинку з чоловіком є праці Платона (427-347 рр. до н.е). «Для того, щоб жінка стала стражем, виховання її не повинно бути відмінним, від виховання, яке робить стражами чоловіків» [16, 231]. Тобто вперше декларувалася думка про те, що обидві статі можуть мати у суспільстві певну цінність, мають однакове право на виховання та соціальний розвиток. Такі ідеї були занадто не традиційними для свого часу, але завдяки ним була привернута увага до виховання жінок. Великий мислитель зауважив, що виховання починається до народження, оскільки на людину можна впливати вже при першому зародку та зачатті його. Поряд із цим фактично заперечувалася цінність материнського виховання. Платоном декларувалися утопічні думки про необхідність повернення до первісного родового виховання,

про те, що «діти також повинні бути спільними і нехай батьки не знають своїх дітей, а діти – батьків» [16, 232]. Але вже у працях Платона відзначено, що засобом підвищення статусу жінки у суспільстві є освіта та виховання. Багато дослідників уже після нього, аналізуючи становище жінки, в першу чергу оцінюють саме освіченість, як основний критерій, від якого залежить формування особистості матері та її вплив на свою дитину і спроможність до передавання соціальних цінностей.

Досить великий термін відокремлює від діяльності Платона появу у працях Еразма Роттердамського (1466-1536) нових для свого часу ідей стосовно пренатального виховання. «Піклуватися про дитину треба ще до народження. Вагітна не повинна їсти будь-яку їжу, їй необхідно оберігати себе від шкідливих фізичних рухів» [13, 34]. Але на цьому внесок жінки закінчувався. Слова вченого, «якщо ти не піклуєшся про виховання сина, то ти будеш батьком чудовиська» [13, 36], тільки підтверджують думку, що виховується хлопчик і значення в родині має батько. Хоча Роттердамський зважав на суто жіноче виховання у трактаті «Освічена юна леді» та звертав увагу на те, що потрібно прикладати зусилля для освіти майбутніх добродішних матерів, найбільша заслуга видатного мислителя у приверненні уваги до зв'язку освіти і виконання материнського призначення. Якщо освіта пов'язана з виконанням певного соціального завдання, то можливість набуття освіти жінкою включало її в більш широке коло соціальних зв'язків, а значить надавало поштовх для більш ефективних соціальних взаємин, зокрема виховання власних дітей мало ставати більш соціально спрямованим.

На початку Відродження Хуан Луї Вівес (1492-1540) був одним із тих гуманістів, що звернулися до питання про жіночу освіту. Він написав спеціальний трактат, присвячений цій проблемі «Про виховання християнської жінки». Але освіту дівчини автор обмежував вивченням грамоти та читанням книг, а також вмінню прясти та ткати [13, 100]. Факт появи такої роботи є прогресивним, бо жінка визначається як об'єкт виховання, а значить і в соціальному аспекті теж. Завжди, коли виховання торкається жінки-матері, робиться крок уперед тому, що визнається її статус первісного вихователя. Жінка, як першоджерело виховання передасть дитині те, що закладено соціальним вихованням у ній самій та сприятиме розвиткові соціальних здібностей нащадків. Саме тут важливим є статус жінки у суспільстві і можливість соціальної реалізації, оскільки роль вихователя у тому і проявляється, що виховувати повинна особистість, яка має педагогічний та соціальний потенціал. Якщо цей потенціал не закладено в жінці, то передати вона

його не зможе.

Актуальність та соціально-педагогічна спрямованість виховання дитини матір'ю з самого народження підтверджена у працях Я. Коменського (1592-1670). «Материнська школа» – це робота, яка є науково-педагогічною для батьків, що мають дітей від народження до 6 років. Оскільки людина – істота соціальна, вона народжується у соціумі та функціонує у ньому. Матір дитини також член соціуму, але вже соціалізована і має певний соціальний досвід. Педагог не залишив поза увагою той факт, що важливою є форма організації сімейного виховання з перших днів народження дитини, де головним вихователем виступає матір. Він акцентує на тому, що «ніяким чином не можна вибачити, якщо ... шляхетні та вельмишановні матері самі доручають своїх дітей негайно після народження безчесним, безбожним жінкам, а іноді навіть більш слабкого здоров'я, ніж самі, оскільки таким чином дорогоцінна дитина віддається у жертву ймовірній заразі, фізичній та духовній» [6, 55]. Боротися з духовними негараздами можна тоді, коли формування дитини залежить від якості розвитку особистості жінки взагалі та підготовленості до материнської ролі зокрема.

За доби Нового часу (XVII-XVIII ст.) інтенсифікуються різні напрями наукових досліджень становища жінки і виконання нею своєї материнської функції. Особливо важливим є те, що поступово змінюється відношення до природи дитини, до цінності її життя та виховання. У цьому розумінні і материнському вихованню стало приділятися більше уваги. Наприклад, Фенелон (сер. XVII ст.), який виконував обов'язки вихователя дітей короля, стояв на чолі дамської спілки, що виховувала дівчат згідно з вимогами католицької церкви, написав працю «Про виховання дівчат» у 1687 р. У його роботі залишаються давні думки про те, що освіченість заважатиме жінці виконувати основне своє призначення бути дружиною та матір'ю [18, 169]. Але автор зробив питання про жіноче виховання та освіту предметом окремої спеціальної дискусії. Він вступає у протиріччя сам з собою, коли підкреслює необхідність звернути особливу увагу на виховання жінки, бо вона триматиме у своїх руках виховання дітей [18, 170]. Акцент на зв'язок освіти жінки та її материнського призначення продовжує суперечки щодо розмежування цих соціальних функцій, але це ще раз нагадує про необхідність досліджувати можливість їх якісного поєднання у наступні часи.

У XVIII столітті активно вивчалось питання про те, яке становище повинна займати жінка як у соціальних, так і в наукових прагненнях. Висловлювалися думки про відкриття вищих навчальних закладів для жінок, а саме жіно-

чої академії. У 1743 р. Дорофея Христина Лепорин дослідила причини, які віддаляли жіночу статтю від наукових занять. У 1761 р. у Ростоці була надрукована книга «Освічена жінка або керівництво до жіночого виховання», у 1766 р. вийшла книга К.Ф. Трельча «Жіноча школа або моральні правила навчання жіночої статі» [26, 670]. Наведене підкреслює, що певні тенденції у педагогіці були зумовлені об'єктивними історичними факторами та розвитком свідомості жіночої частини людства. Часто саме жінки займалися розробками теорії жіночого виховання. У різних Європейських країнах існували відмінності у ставленні до виховання та освіти жінок, виконання нею материнської функції, але зберігалася єдність тенденцій: все частіше трактувалася необхідність соціального розвитку жінки, важливість впливу цих процесів на виконання соціального запиту щодо виховання дітей, підкреслювалося значення доступу до освіти у цьому сенсі. Ці позитивні тенденції набули сили у наступні часи.

Тим не менш, традиційний погляд на материнське призначення у зв'язку з цим залишався незмінним. Навіть за тих часів деякі вчені лякалися виходу жінок з-під тиску суто домашнього середовища та пропагували материнське призначення на протигагу самореалізації жінки як гідного члена соціуму. Вони не бачили можливості гармонійного поєднання цих двох жіночих ролей. Згадаємо думки Ж.-Ж. Руссо (1712-1778), який зазначає, що «жінка створена для того, щоб подобатися чоловіку та бути підкореною, вона повинна намагатися бути приємною чоловіку, а не кидати йому виклик» [4, 182]. Прогресивні ідеї автора щодо виховання чоловіків різко протилежні, коли стосується жінок. На його думку, потрібно обмежувати права жінки на особисту свободу, освіту. Висловлювання Ж.Ж. Руссо: «Самець є самцем тільки в деякі хвилини, самка залишається самкою все життя...» [4, 185], підкреслює ставлення до жінки як до суто біологічної істоти та негативно відбивається на думках автора про можливості її соціального розвитку. Він заперечував, що соціальне життя робить людину особистістю. На наш погляд, дивно не зважати на значний жіночий соціальний потенціал, що поєднаний з потенціалом материнським. Але, хоча на той час це не було першочерговим, неможливо було зупинити рух до змін у становищі жінок, які були зумовлені зростанням їх свідомості та прагненнями реалізації у суспільному житті. У цей період почали відбуватися якісні зміни й у суспільній свідомості, що надалі підштовхнуло процеси входження жінки у соціальний простір та усвідомлення невід'ємності від цього материнського призначення.

Тим більш очікуваним було видання Песталоцци (1746-1827) «Як Гертруда вчить своїх ді-

тей» (1801 р.) та «Книги для матерів» (1803 р.), що зробило свій внесок у розвиток материнського виховання та привернення суспільної уваги до цієї проблеми. У протилежність Ж.-Ж. Руссо, який ставить чоловіка над жінкою, автор прямо заявляє, що «перше навчання дитини...завжди є справою почуття, справою серця, справою матері...» [18, 200]. Тому джерелом його морального та релігійного виховання є природні відносини, що існують між матір'ю та її дитиною, мати повинна бути й духовною матір'ю дитини [18, 201]. У такому твердженні відбивається необхідність виховання дитини у родині від самого народження задля створення з неї соціальної істоти, що передбачає також наявність соціального потенціалу матері задля якісного виховання. Але нічого не говориться про те, що сама мати повинна бути соціально розвиненою, почувати себе гідною особистістю, має бути вихованою. У зв'язку з цим, К. Шмідт зазначає, що «безсила, неосвічена, несвідомо та безпорадно підкорюючись природі, мати ... сама не знає, яким шляхом відчиняти дитині світ...» [27, 62].

У цей період стає зрозумілим, що вже не може бути повернення до застарілих поглядів на розвиток жінки, рух наукової думки було спрямовано на вивчення прогресивних тенденцій, що тільки намічались раніше. Незважаючи на те, що назва «вище жіноче училище» не трапляється раніше за 20-ті роки 19 ст., продовжуються теоретичні пошуки для вирішення існуючих проблем освіти жінок і їх соціального розвитку. Виховання дівчат у XIX ст. рушило на значний крок вперед, вже тому, що зроблена ще одна спроба встановити для нього педагогічну теорію [27, 567]. Кароліна Рудольфі у 1807 р. написала «Нариси жіночого виховання». Бетті Глейм у 1810 р. усебічно обґрунтувала теорію жіночого виховання та освіти у роботі «Виховання та освіта жіночої статі» [27, 569]. Вихованням, на її думку, є «розвиток ... усіх здібностей людини у гармонічній єдності для суспільної мети» [27, 569]. Ми вбачаємо у такому трактуванні соціально-педагогічний аспект гармонізації індивідуального та суспільного буття людини. «Розумова освіта не заважає жінці бути доброю матір'ю; дружина, що не має, освіти навіть при усьому бажанні ... створює помилки у справі виховання дітей; тільки всебічно освічена жінка здатна бути доброю вихователькою...» [27, 569]. Вона акцентує на важливості надання кожній з дівчат можливості досягти самостійного економічного положення і щоб виховання підготувало їх до цього. У таких зауваженнях відображається тогочасний прогресивний погляд в цілому на становище жінок та зокрема на їх соціальний розвиток і в першу чергу завдяки освіті.

Тим часом, накопичений досвід, його велика значущість та існування потреби у науко-

вому усвідомленні соціального становища жінки та виховного значення материнства привело й до появи перших вітчизняних науково-публіцистичних трактатів з цього приводу. Такі розробки мали привернути увагу прогресивної частини соціуму та знайти практичне прискорення прогресивного розвитку жінок у суспільстві. Це є свідченням того, що за тих часів вже було усвідомлено, що, зокрема якість виховання дітей не в останню чергу залежить від вихованості та освіченості жінки-матері. Процес засвоєння позитивних соціальних цінностей та їх подальше розповсюдження матір'ю через своїх дітей можна порівняти зі зведенням нової міцної будівлі. Ось чому глибоко справедливі слова М. Пирогова (1810-1881) «Піклуючись про колиску людини, установлюючи ігри його з дитинства, навчаючи його вуста казати перші слова та перші молитви, жінки стають головними зодчими суспільства...» [2, 286]. Також М. Пирогов у статті «Питання життя» стверджував, що не треба навіть обґрунтовувати питання виховання та освіти жінок, оскільки воно постає само по собі, якщо ми маємо зростити людину самостійну, розумну, вольову з великим внутрішнім потенціалом [9, 456].

К. Ушинський (1824-1870) був першим із вітчизняних педагогів, хто не лише науково обґрунтував, але і практично здійснив вищу освіту для жінок (зрозуміло дворянок). У «Програмі педагогічного курсу для жіночих учбових закладів» зазначав, що «одна з найголовніших задач усієї освіти саме у тому і є, щоб вводити постійно нові покоління у сумісну справу людства у його нескінченному прагненні до абсолютного блага» [25, 548]. На наш погляд, педагог пропагує засвоєння нащадками соціальних цінностей заради гармонізації соціуму і подальшого впливу на формування суспільних цінностей. Він вчив цьому своїх вихованок, які мали бути гідними матерями своїм дітям, передавати їм такі настанови. К. Ушинський був твердо переконаний, що кожна майбутня матір повинна добре володіти рідною мовою, мати різноманітні знання про навколишні предмети і явища, мати елементарне уявлення про педагогіку [8, 33]. Це ще раз підтверджує зв'язок освіти жінки (а значить і підвищення соціального статусу) з виконанням нею материнського обов'язку.

Разом з тим багато визначних вітчизняних суспільних діячів, педагогів, психологів продовжували звертатися у своїх працях до вивчення стану жіночої освіти та її впливу на материнське призначення. Цікавою є думка М. Михайлова (1829-1865), який у роботі «Жінки, їх виховання та значення у родині та суспільстві» зазначав, що «не варто побоюватися, що при цілковитій свободі вибору жінка почне братись за те, що менш за все буде узгоджуватися з її при-

родою, з материнськими обов'язками, які у певний час потребують ... виключної її уваги» [1, 516]. Тобто, можливість пошуку шляхів реалізації себе не протистоїть якісному виконанню материнських обов'язків. На наш погляд, це твердження актуальне і зараз. Така постанова питання ніби розмежовує природну та соціальну функцію жінок, але й закликає до її гармонізації. На нашу думку, розвиток особистості матері та розвиток особистості як майбутньої матері речі пов'язані, але не тотожні. Якість виховання майбутніх поколінь залежить від обох цих складових жіночого соціального виховання.

На той час все ж таки крок вперед до вищої освіти вважався двома кроками назад від материнства, оскільки жінці на шляху інтелектуального та соціального розвитку доводилося долати стільки перешкод, що про якісне суміщення обох соціальних ролей не йшлося. Наразі у цей час можна констатувати лише продовження їх протиставлення. Але для нашої співвітчизниці життя в громаді і прагнення бути її повноцінними представниками завжди було актуальним, що традиційно через покоління позначалося на пропагуванні цінностей суспільного життя та співіснування. Соціальна значущість жінки у соціумі відбивається на якості культури материнства та дає сподівання того, що завдяки накопиченому досвіду можливе якісне поєднання виховної материнської ролі та суспільної реалізації. Оскільки жінка, яка розуміє своє призначення у суспільстві, прагне здобувати освіту, усвідомлює необхідність відтворювати нове покоління, бути доброю та впливовою матір'ю своїм дітям. І тому, на нашу думку, більш уважніше треба аналізувати соціальну складову виховання матері. Це підтверджують слова І. Сикорського (1842-1919) «...Завдання матері значно більше, ніж його звичайно розуміють... Якщо звернути увагу на соціальне становище людських суспільств, користь, егоїзм, дикість норівів – ці продукти негативного розвитку почуття – гальмують панування кращих ідей..., то висока роль жінки, ... ще раз постає у яскравому світлі» [2, 286].

Разом з тим продовжувалися наукові розробки стосовно материнства жінок, поєднання його з якісною освітою. Той факт, що у суспільстві треба цілеспрямовано створювати умови для соціалізації жінки як матері помітила педагог А. Симонович (1844-1933), яка акцентує увагу на тому, що: «матір, яка отримала найкраще виховання, не завжди може сягнути свого ідеалу у вихованні... Щоб жінка могла бути вихователем та матір'ю своїх дітей, хоча б до 3 років, необхідно їй до цього готувати, необхідно відкрити для неї ті знання, які від неї приховувалися, ... доки вона сама не зробиться активною – до того часу жінка не повинна виховувати дітей, бо вона не

може» [14, 233]. Отже, це засвідчило усвідомлення педагогами, що навіть найкраще вихована дівчина не автоматично стає в майбутньому доброю вихователькою своїх дітей. Вона для цього має спеціально готуватися, а саме оволодівати культурою материнства.

За передреволюційних часів жіночі організації піклувалися про виховання та освіту дітей жінок, які були простими робітницями та мали працювати на виробництві. Створювалися так звані «очаги», які доглядали за дітьми. Цікавим було те, що вихованням займалися молоді дівчата з шляхетних верств населення [23, 417]. Соціально-педагогічний потенціал такого осередку виховання має стати взірцем для сучасниць. З іншого боку існували такі організації, як «Комітет спілки піклування про молодих дівчат», у яких увага приділялася вихованню молодих жінок-робітниць, їх моральному становленню та підготовці до майбутнього гідного існування в соціумі [23, 375]. Наведені факти свідчать про усвідомлення необхідності того, що жінка повноправний об'єкт та суб'єкт суспільної діяльності та може впливати на позитивний розвиток як самої себе, так і наступних поколінь. Підкреслюється, що «жінці відчинені майже всі види діяльності та засоби служіння людям, як і чоловіку, але тільки область дітонародження та первинного виховання не може бути доступна чоловікам» [23, 603], робиться акцент на необхідності розуміння суспільної значущості материнства.

На актуальності укріплення в сім'ї становища матері та виведення її з матеріально-правової залежності вказували й інші вчені. «Становище матері повинно і матеріально оцінюватися досить високо. На нього треба дивитися як на суспільне служіння» [19, 116], зауважував М. Рубінштейн. Загалом такі думки тодішніх вчених створювали базис для подальших теоретичних розробок та практичних дій у напрямі гармонізації соціального та індивідуального в становленні особистості жінки-матері.

До обґрунтування значущості материнського виховання зверталися за радянських часів. Коли ідеологічне підґрунтя обумовлювало певну спрямованість соціального виховання, дослідники материнства та дитинства приділяли увагу науковим розробкам та практичному вихованню дівчат як майбутніх матерів. А. Антонов у роботі «Підготовка дівчини до материнства» здебільшого звертався до медичних аспектів цього питання, але пропагував уведення у школах спеціальних курсів та створення «Союзу маленьких матерів». Він зазначав, що «треба докладати зусиль, щоб еге у дівчини шкільного віку вироблялося свідоме ставлення до майбутніх материнських обов'язків» [3, 55]. Водночас навчання грамоті та професійним якостям було на першому місці.

Неправильне розуміння рівності статей вплинуло на соціальну сутність виховання жінок, що полягала у корисності суспільству, а вже потім у ефективному вихованні дитини. Така спрямованість соціальної життєдіяльності призводила до того, що жінці потрібно було виконувати усі ролі одночасно: робітниця, активного члена соціалістичного суспільства, дружини та матері.

Вже зовсім інший аспект вбачається у поглядах вітчизняного педагога А. Макаренка (1888-1939), який у роботі «Книга для батьків» підкреслював, що «виховуючи дітей, нинішні батьки виховують майбутню історію нашої країни, а значить, й історію світу» [10, 3]. Цим він акцентував увагу на взаємозв'язок поколінь та глобальне значення виховання для продовження повноцінного соціального існування. У словах педагога: «Виховати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховати» [10, 225], лежить істина створення виховного процесу, як такого, що заздалегідь спрямований не на виправлення помилок, а на можливість завчасно піклуватися про умови соціуму, в яких відбувається процес розвитку людини.

Видатний педагог В. Сухомлинський (1918-1970) приділяв багато уваги соціальній значущості виховання пошани до матері, як джерела виховного потенціалу: «Ми вважаємо виключно важливим, щоб у школі панував культ матері. ...Усі перші джерела, перші найтонші корені морального розвитку дитини – у розумі, відчуттях, душевних поривах матері. Людина у своєму моральному розвитку стає такою, яка у неї матір...» [21, 56]. Тут доречно звернути увагу, що автор пропагує цінності материнства зокрема у школі, яка є однією з державних установ соціалізації дитини, тобто значення цінностей материнства декларувалося вже на суспільному рівні. В. Сухомлинський звертав увагу, з одного боку, на підготовку батьків до виховних функцій: «Насамперед треба піклуватися про педагогічну культуру батьків» [22, 48], з іншого, надання ними уже своїм дітям потенціалу гідного батьківства: «Дорогі батьки та матері, давайте виховувати у своїх дітей моральну готовність до материнства та батьківства» [22, 9].

У другій половині ХХ століття активізувалися вітчизняні соціальні дослідження у сфері зайнятості жінок та материнства. Наприклад, Т. Машика виявляє існуючі на той час протиріччя у цій сфері «між підвищенням вимог до якості і ефективності праці жінок та обмеженням можливостей для догляду за дітьми та їх вихованням у родині; між бажанням мати певну кількість дітей у родині та розвитком особистості жінки; між задоволенням зростаючих матеріальних та духовних потреб жінок і витратами на утримання дітей» [12, 102]. Інтенсифікувалися дослідження

соціального становища жінки в Україні. У недавньому минулому відзначалося, що «саме жінка є основним гарантом безперервності поколінь. Здоров'я жінки та народжених нею дітей забезпечує і повноцінність зміни поколінь. Крім того, здоров'я жінки відбиває не тільки біологічні та соціальні характеристики процесу відтворення суспільства, але й соціальну, політичну, екологічну ситуацію в суспільстві в цілому. Саме у погіршенні здоров'я жінки, обмеженні її матеріальних можливостей слід шукати вагомі причини, що призвели до сучасної демографічної ситуації в Україні» [20, 31].

Водночас В. Раміх акцентує, що материнство є гарантом стабільності саме тому, що має непересічне соціокультурне значення [17]. Ми зазначимо, що функція материнства незмінна, – відтворення у широкому розумінні, – але зростає з часом його наповненість та якісна сторона, що призводить до високого рівня культури материнства. На наш погляд, змінюється соціально-педагогічне значення материнства від однієї історичної епохи до іншої. Саме тому, що в основі своїй культура материнства стабільна завдяки збереженню традицій, а прояви її динамічні завдяки можливості трансляції соціальних цінностей, вона може виступати певним показником, еквівалентом розвитку суспільства, його культурної ідентичності. «...Які б кардинальні зміни не відбувалися у суспільстві, у соціокультурних нормативах, диференціації статевих ролей, материнство уявляє собою певну константу, що володіє міжкультурною універсальністю» [17, 91].

Таким чином, на початок ХХІ ст. можна констатувати, що розвиток уявлень про материнське призначення жінки у науковій думці мав неоднозначний характер. Але вчені з плином часу все більше підтверджували, що соціальний розвиток, виховання і освіта жінок сприяють підвищенню її материнського потенціалу, але часто ці складові розвитку жіночої особистості протиставлялися, чим заперечувалося їх гармонійне поєднання. У зв'язку з цим, І. Кон зазначає, що «підвищення соціально-педагогічної ефективності сім'ї та сімейного виховання можливе тільки у межах успішного поєднання материнства з активною участю жінок у виробничій та суспільній діяльності. Це потребує не тільки матеріальної та моральної допомоги, але й тверезого соціологічного реалізму у розумінні проблем та тенденцій розвитку сучасного батьківства» [7, 229]. Така думка тільки підтверджує те, що аналізуючи материнство, уже не можна не враховувати соціального потенціалу жінки, а плануючи виховні та освітні орієнтири, необхідно зважати на підготовку до відтворення у широкому розумінні.

Вищевказане призвело до того, що в су-

часних умовах виникла необхідність розроблення поняття культури материнства як об'єктивно існуючого показника виховної спроможності жінки у гармонії з набуттям соціального статусу, освіченості, соціальності. З розуміння того, що не можливо якісно виховати наступне покоління, якщо не створити умов для соціального розвитку молоді жінки, потенційної та дійсної матері, логічно виходить те, що соціально-педагогічне дослідження сприятиме гармонізації цих складових завдяки сутності цієї науки. Розробка та впровадження теоретично обґрунтованих практичних соціально-педагогічних програм щодо формування культури материнства жіночої молоді й буде перспективою подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антология педагогической мысли народов СССР. – М.: Педагогика, 1989. – 580 с.
2. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX века / Сост. П.А. Лебедев. – М., 1990. – С. 284-286.
3. Антонов А.Н. Подготовка девочки к материнству / А.Н. Антонов. – Л.: Инст-т, тип. «Красной газеты» им. Володарського, 1929. – 65 с.
4. Величие здравого смысла. Человек эпохи просвещения. – М.: Просвещение, 1992. – 287 с.
5. История социальной педагогики: Становление и развитие зарубежной социальной педагогики / Под ред. проф. Беляева В.И. – М.: Гардарики, 2003. – 255 с.
6. Коменский Я.А. Материнская школа / Я.А. Коменский. – М., 1947. – 148 с.
7. Кон И.С. Ребенок и общество: (ист.-этногр. перспектива) / И.С. Кон; АН СССР, Ин-т этнографии им. Н.Н. Миклухо-Маклая. – М.: Наука, 1988. – 269 с.
8. Кравець В.П. Гендерна педагогіка. Навчальний посібник / В.П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
9. Лихачева Е.О. Материалы для истории женского образования в России (1856-1880) / Е.О. Лихачева. – СПб., 1901. – 243 с.
10. Макаренко А.С. Книга для батьків / А.С. Макаренко. – К.: Радянська школа, 1980. – 328 с.
11. Малько А.О. Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки: Моногр. / А.О. Малько. – Харк. держ. акад. культури. – Х.: ХДАК, 2004. – 285 с.
12. Машика Т.А. Занятость женщин и материнство / Т.А. Машика. – М.: Мысль, 1989. – 285 с.
13. Меньшиков В.М. Педагогика Эразма Роттердамского: Открытие мира детства. Пе-

- дагогическая система Хуана Луи Вивеса / В.М. Меньшиков. – М., 1995. – 134 с.
14. Отечественная социальная педагогика: Хрестоматия: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / Сост. и авт. предисл. Л.В. Мардахаев. – М.: Изд. центр «Академия», 2003. – 381 с.
 15. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения / Н.И. Пирогов. – М.: Педагогика, 1985. – 496 с.
 16. Платон Филеб, Государство, Тимей, Критий (Платон) / Общ. ред. А.Ф. Лосева и др. – М.: Мысль, 1999. – 656 с.
 17. Рамих В.А. Материнство и культура (Философско-культурологический анализ) / В.А. Рамих. – Ростов-на-Дону: Издательский центр ДГТУ, 1997. – 145 с.
 18. Рубинштейн М.М. История педагогических идей в ее основных чертах / М.М. Рубинштейн. – М., 1916. – 254 с.
 19. Рубинштейн М.М. Общественное или семейное воспитание / М.М. Рубинштейн. – М.: Задруга, 1916. – 120 с.
 20. Соціальне становище сільської жінки в Україні: Зб. соціал. дослідж. / Під ред. Кушанова В.Ю. та ін. – К.: Академпрес, 1998. – 134 с.
 21. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека / В.А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1975. – 286 с.
 22. Сухомлинский В.А. Родительская педагогика / В.А. Сухомлинский. – Новосибирск: Зап.-Сиб. кн. изд-во, 1985. – 221 с.
 23. Труды 1-го Всероссийского съезда по образованию женщин, организованного Российской лигой равноправия женщин в г. Петрограде: В 2 т. Т. 1. – СПб.: Изд. Российской Лиги равноправия женщин, 1914. – 324 с.
 24. Труды Первого Всероссийского съезда по семейному воспитанию в 2-х т. Т. 1. – СПб.: Изд. исполн. ком-та съезда, 1914.
 25. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. Т. 1 / К.Д. Ушинский. – М.: Педагогика, 1974. – 560 с.
 26. Шмидт К. История педагогики, изложенная во всемирно-историческом развитии в органичной связи с культурной жизнью народов: В 4 т. Т. 3. От Лютера до Песталоцци / К. Шмидт. – М., 1880. – 759 с.
 27. Шмидт К. История педагогики, изложенная во всемирно-историческом развитии в органичной связи с культурной жизнью народов: В 4 т. Т. 4. Ч. 1. От Песталоцци / К. Шмидт. – М., 1898. – 768 с.